

Religinės įvairovės reprezentavimas Lietuvos internetinėje žiniasklaidoje*

MILDA ALIŠAUSKIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

GINTARĖ MARKAUSKAITĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

Santrauka. Straipsnyje analizuojama religinės įvairovės reprezentavimo Lietuvos internetinėje žiniasklaidoje problema. Pirmoje straipsnio dalyje aptariama žiniasklaidos įtaka viešosios nuomonės formavimo procese ir religinės įvairovės reprezentavimo problematika žiniasklaidoje. Antroje dalyje nagrinėjama Lietuvos katalikų bažnyčios reprezentacija, įvairių kitų „tradicinių“ ir „netradicinių“ religinių bendruomenių bei naujųjų religinių judėjimų žiniasklaidos kuriamas paveikslas. Remiantis empirinio tyrimo duomenimis, galima teigti, kad Lietuvoje populiarioje internetinėje žiniasklaidoje labai dažnai publikuojami religinės tematikos straipsniai, kuriuose trūksta analitiškumo ir pagrįstos argumentacijos. Taip pat tyrimo rezultatai parodė, kad pasirinkti internetiniai naujienų portalai dalyvauja vyraujančios religinės bendruomenės, kuri skleidžia dominuojančias religines vertybes, nuostatas ir palaiko religinės hegemonijos procesą, reprezentacinėje politikoje. Įvairios naujųjų religinių judėjimų ir kitų „netradicinių“ religinių bendruomenių reprezentacijos dažniausiai yra neigiamos, stereotipizuojančios ir kupinos subjektyvių vertinimų bei argumentacijos.

Raktažodžiai: religinė įvairovė, žiniasklaidos vaidmuo, reprezentacija, religinės bendruomenės Lietuvoje.

Keywords: religious diversity, role of media, representation, religious communities in Lithuania.

Įvadas

Religinė įvairovė nėra modernios visuomenės reiškinys, tačiau globalizacija, migracija, įvairių idėjų, požiūrių ir gyvenimo stilių sklaida suteikė terpę plisti religinėms idėjoms. 1960–1970-ųjų socialiniai judėjimai, kurie įtvirtino individo laisvę pasirinkti tikėjimą, paskatino religinių ir dvasinių bendruomenių, judėjimų kūrimąsi. Todėl galima teigti, kad „ankstyvasis XXI amžius yra sustiprėjęs religinės įvairovės ir religijos grįžimo į viešąjį gyvenimą amžius“ (Bouma, Ling 2011, 507–510).

* Straipsnis parengtas vykdant projektą „Religinės įvairovės pažinimas Lietuvoje: alternatyvaus religingumo formos“, finansuojamą Lietuvos mokslo tarybos (sutarties Nr. MIP 097/2013).

Tačiau pastebėta, kad įvairių religinių bendruomenių egzistavimas tam tikroje visuomenėje kelia įtampą, kuri susijusi su tolerancijos ir su pačios valstybės politika religinės įvairovės pripažinimo klausimu. Neretai įtampą skatina ir žiniasklaidos palaikomi diskursai.

Žiniasklaida šiuolaikinėje visuomenėje kaip labai svarbi komunikacijos erdvė ir informacijos šaltinis suteikia individams žinių apie visuomenę, vaidmenų modelius. Ji atspindi vertybes, socialines nuostatas, nuomones apie įvairius politinius ir socialinius reiškinius, procesus. Žiniasklaida taip pat daro įtaką šiuolaikinio individo gyvenimui: sudėtingus reiškinius ir procesus ji perdaro į schemas, taip tarsi pateikdama patirties tvarkymo, buvimo pasaulyje receptus (Matkevičienė 2003). Tačiau ši informavimo priemonė suteikia gana ribotas, stereotipines ar neigiamas žinias apie supančią socialinę realybę, tam tikras sociokultūrinės grupes, ir tos žinios daro įtaką asmeniniams individų požiūriams: „Žiniasklaida platina ir cementuoja vadinamąjį „sveiką protą“ arba tai, kas yra daugumai savaime suprantama ir priimtina. Ji yra ideologinis instrumentas, išsaugantis *status quo* ir perduodantis hegemonines pasaulio sampratas. Savo ideologinį darbą žiniasklaida atlieka nesąmoningai priimdama pamatines prielaidas, susijusias su socialine struktūra ir socialine tvarka“ (Gitlin 1980 cit. iš Tereškinas 2004, 66). Dažnu atveju visuomenėje žiniasklaida tampa religinės hegemonijos idėjų palaikymo įrankiu, vengia kalbėti apie kitas religijas ir religinius judėjimus, kitaip tariant, apie religinę įvairovę, taip lyg „uždarydama duris“ mąstymui, turinčiam žinių apie pliuralistinę ir įvairialypę socialinę realybę.

Kai žiniasklaida reprezentuoja religinę įvairovę, susiduriama su kita problema – ji tampa ideologiniu instrumentu, padedančiu formuoti stereotipinę *kitų* sampratą. *Kiti* – tai įvairios sociokultūrinės grupės, jos yra tarsi atskiriamos nuo tam tikros visuomenės, nuo sampratos „mes“, šiuo atveju tai yra įvairūs naujieji religiniai judėjimai ir netradicinės religijos.

Žlugus Sovietų Sąjungai, Lietuvoje atsivėrė galimybės ir erdvė plisti naujoms idėjoms ir gyvenimo stiliui. Religinį gyvenimą paveikė įvairovė, 2001 m. gyventojų surašymo duomenimis, gyventojai priklausė 28, o 2011 m. – jau 59 religinėms bendruomenėms¹. Ir nors šiandien Lietuvoje vyrauja Lietuvos katalikų bažnyčia, kuriai save priskiria 77,3 proc. gyventojų ir kurią remia politinės jėgos, ši visuomenė nėra vienalytė religiniu požiūriu.

Tačiau vis didėjantis žiniasklaidos vaidmuo daro įtaką formuojant viešąją nuomonę, kuri atsispindi viešosiose diskusijose įvairiais visuomenės gyvenimo klausimais, tarp jų ir religiniais (Žiliukaitė 2001). Eileen Barker teigia, kad „žiniasklaida gali kelti daug problemų įvairių religijų nariams. Labai nedaug žiniasklaidos priemonių (išskyrus tas, kurias publikuoja viena ar kita religinė bendrija) aprašo religijas nešališkai, nesvarbu, tai tradicinės religijos ar netradicinės“ (Barker 2001).

¹ Lietuvos statistikos departamentas. 2011 m. Lietuvos gyventojų surašymo rezultatai. Prieiga per internetą: http://web.stat.gov.lt/lt/catalog/list/?cat_y=1&cat_id=3&cid=2131 [žiūrėta 2013 04 15].

Lietuvos mokslininkų tyrimai religijos tematika telkiasi į religingumo, religinio tapatumo ypatumus posovietinėje ir europietiškoje Lietuvoje (Ališauskienė 2012); naujųjų religinių judėjimų raiškos problemą (Ališauskienė 2009, Pranskevičiūtė 2011); bažnyčios² ir valstybės santykius (Kuznecovienė, Ališauskienė 2012). Tačiau tyrimai, kuriuose būtų kalbama apie religinės įvairovės reprezentavimo ypatumus žiniasklaidoje, Lietuvoje nėra populiarūs. Vienintelis panašios tematikos tyrimas atliktas R. Žiliukaitės (2001). Autorė ištyrė 1998–2000 m. Lietuvos dienraščių publikacijas apie naująsias religijas. Tyrimo rezultatai parodė, kad žiniasklaidoje dažniausiai (67 proc.) buvo laikomasi neigiamos nuostatos apie netradicines religines bendrijas, vartojami neigiamos konotacijos apibūdinimai ir terminai, netikslinga, nukreipianti informacija. 2012 m. publikuotas straipsnis apie Lietuvos katalikų bažnyčios vietą ir vaidmenį viešajame gyvenime rėmėsi žiniasklaidos turinio analize, iš dalies aptarė religinės įvairovės ir žiniasklaidos santykio problemą atskleidžiant išskirtinę minėtos religinės bendruomenės vietą ir vaidmenį šioje visuomenėje (Ališauskienė, Kuznecovienė 2012).

Šio straipsnio tikslas – ištirti religinės įvairovės reprezentavimo problemą Lietuvos internetinėje žiniasklaidoje. Siekiama atskleisti, kaip vaizduojamos įvairios tiek „tradicinės“, tiek „netradicinės“ religinės bendruomenės, tiek naujieji religiniai judėjimai ir dvasinės grupės³.

Metodologija

Straipsnyje pristatomi 2012 m. atlikto empirinio tyrimo, kuriame buvo analizuojamos dviejų populiariausių lietuviškų internetinių naujienų portalų (*delfi.lt* ir *lrytas.lt*) pasirinktu laikotarpiu (2008–2012 m.) pasirodžiusios su religija susijusios publikacijos, duomenys.

Tyrimo metu išanalizuoti 684 religinės tematikos straipsniai, taikant kokybinę ir kiekybinę turinio analizę. Empiriniame tyrime siekta atsakyti į klausimus: ar tiriama žiniasklaida reprezentuoja religinę įvairovę? Kaip pasirinktos masinės komunikacijos priemonės vaizduoja vyraujančią religinę bendruomenę? Kokį tradicinėmis nelaiikomų religijų ir naujųjų religinių judėjimų paveikslą kuria tiriamos žiniasklaidos priemonės? Tyrimo metu indukciniu ir dedukciniu būdu buvo sudaryta analitinių kategorijų anketa, kuria naudotasi

² Straipsnio autorių pageidavimu, bažnyčios sąvoka rašoma mažąja raide, nes kalbama apie vieną iš visuomenės institutų, o ne konkrečiai apie kurią nors bažnyčią (*red. pastaba*).

³ Straipsnyje „tradicinės“ vadinamos tos religinės bendruomenės, kurios Lietuvoje valstybės pripažįstamos tradicinėmis, jų sąrašas pateikiamas 1995 m. Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatyme. „Netradicinėmis“ vadinamos įvairios religijos, religiniai judėjimai, bendruomenės, kurios nėra Lietuvoje pripažintos tradicinėmis, pavyzdžiui, metodistai, Jehovos liudytojai, Tibeto budizmo bendruomenės. „Netradicinėmis“ religinėms bendruomenėms taip pat priskiriami naujieji religiniai judėjimai – tai religinės bendruomenės, atsiradusios po Antrojo pasaulinio karo. Daugelis jų atskilusios nuo pagrindinių religinių tradicijų, kitos atsirado iš iki tol nežinomų Vakaruose tradicijų, pavyzdžiui, Krišnos sąmonės bendrija, Tikėjimo žodis, Scientologijos bažnyčia.

mėginant išskirti tiriamos žiniasklaidos pranešimų turinio kiekį ir analizuoti paties turinio ypatumus. Todėl šiame empiriniame tyrime naudojama kiekybinė (kiek rašo?) ir kokybinė (kaip rašo?) turinio analizė, kuri svarbi tuo, kad ja tiriamas rašytinis bendravimas: retorika ir turinio struktūra. Sujungus kokybinę (indukcinę) ir kiekybinę (dedukcinę) metodologijas gauti objektyvūs ir patikimi duomenys, kurie leidžia pateikti išvadas apie religinės įvairovės reprezentacijas Lietuvos internetinėje žiniasklaidoje.

Religinė įvairovė šiuolaikinėje visuomenėje

Religija kaip socialinis institutas susiformavo gana seniai: net ankstyvoji visuomenė pasižymėjo noru paaiškinti įvairius antgamtiškus reiškinius, socialinio gyvenimo ypatumus. Tačiau šiuolaikinėje visuomenėje, vykstant įvairioms transformacijoms, vertybių, idėjų ir pasaulėžiūrų plūralizmui, pastebimai daugėja įvairių dvasinių ir religinių bendruomenių. Roberto Neelly Bellaho manymu, religija „tapo žmogaus situacijos struktūra, nes pasaulyje, kuris pastaraisiais amžiais žengė intelektualinės pažangos link, nebeliko vietos hierarchinei dualistinei klasikinio istorinio tipo religinei simbolių sistemai“ (Bellah 1964 cit. iš Ališauskienė 2010, 92). Pritardama teoretikui, Milda Ališauskienė teigia, kad atsivėrė nauja, daugialypė daugybės pasaulių tikrovė, kurioje atsirado galimybė ne tik suvokti įvairias religines dogmas, bet ir jas interpretuoti, tad jos tampa interpretacijos objektu (Ališauskienė 2010, 92).

Todėl kyla klausimas, kodėl šiuolaikinėje visuomenėje religinė įvairovė įgavo didelį pagreitį ir yra tokia plati. Mokslininkai Gary Bouma ir Rodas Lingas siūlo įvairių religinių bendruomenių kūrimosi mastą ir populiarumą vertinti remiantis trimis priežastimis: kūrybinga idėjų plėtote egzistuojančios religinės grupės viduje ir naujų religijų poreikiu; įvairiais socialiniais pokyčiais, tokiais kaip išaugusi religijos privatizacija, vis didėjantis vartojimas; globalizacija ir naujosiomis komunikacinėmis technologijomis, kurios sukelia žmonių ir įvairių idėjų judėjimą (Bouma, Ling 2011, 210, 511). Šie procesai skatina individus permaštyti religines idėjas ir ieškoti įvairių religinių alternatyvų.

Taigi religinė įvairovė tampa itin aktualiu tyrinėjimo objektu, nes religija sugrįžta į viešąjį gyvenimą ne tik individo tapatumo formavimo procese, bet ir socialinės politikos klausimuose, tokiuose kaip teisė vartoti religinius produktus. Religinė įvairovė, pasak G. Boumos ir R. Lingo, yra kosmopolitinio gyvenimo išraiška su įvairiomis garbinimo vietomis ir įvairių religijų dalyvavimu viešojoje sferoje (Bouma, Ling 2011, 517). Kitaip tariant, pačių įvairiausių religijų egzistavimas leidžia šiuolaikiniam individui patenkinti pačius slapčiausius jo poreikius ir norus. Įvairūs tikėjimai ir dvasiniai pamokslai padeda atrasti naujas idėjas, kurios skatina žvelgti į supančią tikrovę kitu žvilgsniu, ir patenkinti modernaus individo smalsumą. Jamesas E. Beckfordas sako, kad religinė įvairovė yra naudingas reiškinys, kuris išreiškia požiūrį,

jog įvairios religinės bendruomenės turėtų taikiai koegzistuoti visuomenėje. Tačiau ši įvairovė yra sudėtinga ir kintanti, taip pat ji gali būti politiškai ginčytina (Beckford 2003, 81).

Žiniasklaidos įtaka formuojant viešąją nuomonę

Žiniasklaida šiuolaikinės visuomenės individų pasaulio suvokimui, nuomonei apie įvairius reiškinius, procesus ir socialines grupes turi svarbią ir įvairialypę įtaką. Ji prarado artimą ryšį su specifinėmis socialinėmis institucijomis, organizacijomis ir tapo nepriklausoma institucija, turinčia poveikį kitoms institucijoms. Todėl žiniasklaida nelaiko savęs kitų institucijų įgaliojine, o vertina kaip savarankišką auditorijos poreikiams pritaikytą instituciją (Hjavarð 2008, 17).

Taigi taip žiniasklaida tampa bene pagrindine informavimo apie supantį pasaulį priemone ir formuoja bei įtvirtina kultūrinės ir socialinės visuomenės vertybes. Šį informavimo ir komunikacijos kanalą galima vadinti aktyviu viešosios nuomonės kūrimo instrumentu – moderniose demokratinėse visuomenėse žiniasklaida yra viešųjų diskusijų laukas, kuriame priimami atviri ir demokratiški sprendimai (Žiliukaitė 2001). Tačiau, padidėjus žiniasklaidos įtakai ir nesant efektyvaus kontrolės mechanizmo, žiniasklaida gali tapti vienvalde viešosios nuomonės formuotoja, su kuria labai sunku konkuruoti (Kučinskė 2005, 57).

Kalbant apie Lietuvos kontekstą, galima teigti, kad didelę žiniasklaidos įtaką visuomenės individų požiūriui ir nuomonei apie įvairius reiškinius, procesus ir socialines grupes patvirtina rinkos ir viešosios nuomonės tyrimų kompanijos „Baltijos tyrimai“ atliktas visuomeninių institucijų pasitikėjimo tyrimas (2012). Jo rezultatai parodė, kad 55 proc. respondentų pasitiki žiniasklaida. Ji tapo šeštąja institucija, kuria labiausiai pasitikima (Baltijos tyrimai, 2012). Svarbu pabrėžti, kad žiniasklaida, turėdama stiprią įtaką viešosios nuomonės kūrimui, šiuolaikinėje visuomenėje tampa vienu iš pagrindinių šaltinių apie įvairias religijas, religinius judėjimus ir jų idėjas – vieni ar kiti žiniasklaidoje pasirodę straipsniai, pranešimai ir vaizdiniai, susiję su religine įvairove, daro įtaką individo suvokimui apie įvairias religines bendruomenes ir vertinimui.

Religinės įvairovės reprezentavimo žiniasklaidoje problematika

Dauguma religinių organizacijų naudojasi žiniasklaidos priemonėmis tam, kad būtų matomos ir žinomos visuomenėje, kad galėtų reikšti savo nuomonę įvairiais visuomenės klausimais, kad supažindintų kuo daugiau individų su savomis idėjomis ir pasaulėžiūra. Išpopuliarėjus internetui, dauguma religinių grupių ėmė skirti daugiau dėmesio kibernetinei komunikacijai, padedančiai

išlaikyti esamus narius ir pritraukti naujų. Interneto erdvėje galima nevaržomai skleisti religines idėjas ir požiūrius, atlikti religines praktikas, ieškoti bendraminčių, rašyti dienoraščius ir pan. Todėl mokslininkai (Cowan 2004; Bunt 2011; Helland 2004; Hackett 2006) kalba apie didelę interneto įtaką religijos institucijai. Tačiau šiuolaikinėje visuomenėje žiniasklaidos ir religijos santykis yra komplikuoatas.

Socialinio konstruktyvizmo požiūriu individus supanti tikrovė ir įvairios prasmės yra socialiai sukonstruotos. Žiniasklaida tampa socialine institucija, konstruojančia socialines prasmes kaip objektyvias ir teisingas. Jos pranešimai – tai nuolat konstruojami ir perkonstruojami tekstai, vaizdiniai, prasmės ir reikšmės, kurios yra veikiamos vis naujo socialinio konteksto. Visas žiniasklaidos iškomunikuotas diskursas – tai socialinis konstruktas tam tikrame socialiniame kontekste. Šis diskursas suponuoja vienas ar kitas nuomones apie tam tikrus reiškinius, individus, socialines grupes. Todėl ir pats religinės įvairovės reprezentavimas žiniasklaidoje yra socialiai sukonstruotas: apie ką kalbama, ką nutylima ir kaip kalbama, priklauso nuo vyraujančių socialinių prasmų, politinių jėgų ir žiniasklaidos kriterijų bei schemų. S. Hallasas teigia: „Žiniasklaida sukuria įvairias reprezentacijas, kurios tampa pagrindinėmis praktikomis, produkuojančiomis bendrąsias prasmes“ (Greer, Jawkes 2005, 21). Tačiau šios prasmės, neretai būdamos realybės priešingybe arba supaprastintu ir stereotipuotu realybės vaizdiniu, kuria *kitų* portretą. Kitoniškumo sampratos suvokimas padeda paaiškinti, kodėl identitetai dažnai nusakomi juos poliarizuojant, t. y. naudojant kontrastingas klasifikavimo sistemas „mes“ ir „jie“, vyras ir moteris, baltasis ir juodasis, „normalus“ ir „deviantinis“, „stigmatizuotas kitas“ ir „absoliučios daugumos kitas“ ir t. t. Nuo žiniasklaidos prioritetų, kultūros tendencijų ir politinių srovių priklauso, kuri socialinė grupė žiniasklaidoje bus reprezentuojama kaip labiausiai deviantinė (Greer, Jawkes 2005, 20, 21).

Svarbu paminėti ir tai, kad prieiga prie socialinės tikrovės konstravimo yra ribota. Ne visi turi vienodas galimybes kurti socialines prasmes ir jas pateikti kaip objektyvią tiesą. Gaye Tuchmann mano, kad tik tik tam tikri socialiniai veikėjai turi galimybę kurti ir reprodukuoti socialines prasmes, o tai sukelia visuomenėje skirtingą galios pasiskirstymą ir nelygę. Tai gali būti politikai, įvairios interesų grupės, ekspertai, žiniasklaida ir t. t., kurie dalyvauja socialinės problemos konstravimo procese. Žurnalistai savo kuriamų pranešimų retorika, stiliumi, žodžiais ir pabrėžtinomis įvykio detalėmis padeda suformuoti prasmes ir nuomones apie tam tikrus įvykius. Šias prasmes visuomenės nariai priima kaip objektyvią tiesą ir naudoja suvokimo sistemoje. Taigi „objektyvi“ informacija būna tokia, kokią suvokė žurnalistas. „Žinių rėmai“ organizuoja kasdienę tikrovę taip, kad vieni įvykiai turi daugiau galimybių patekti į naujienų srautą nei kiti (Tuchmann 1978 iš Juraitė 2002, 32). Religinės įvairovės nereprezentavimas ar stereotipinis reprezentavimas žiniasklaidoje yra nulemtas žurnalistų nuomonės apie religijas: jie kuria pranešimus pasikliaudami savo suvokimu ir taip konstruoja bendrąsias socialines prasmes.

Religinės hegemonijos sąvoka ir teorija gali būti naudinga tolesnei religijos reprezentavimo Lietuvos žiniasklaidoje problemai. Artūras Tereškinas teigia: „Hegemonija, esminis Antoni Gramscio terminas, yra sutartinė pasaulio suvokimo ir mąstymo apie jį sistema, pasiekama ne prievarta, bet sava valia taip, kad ši sistema yra priimama kaip natūralus ir tikras socialinės realybės suvokimo būdas. Hegemonijoje ideologijos yra natūralizuojamos ir atrodo kaip „sveikas protas“ (Tereškinas 2004). Religinės hegemonijos procesas pasireiškia tuomet, kai žiniasklaida yra linkusi šališkai ir teigiamai vaizduoti dominuojančias religines bendruomenes ir neigiamai, stereotipiškai ar neobjektyviai netradicines religijas ar naujuosius religinius judėjimus, taip tarsi parodydama, kad jie yra *kitokie* ir netinkami esamai socialinei aplinkai. Tada prasideda vyraujančią religinę bendruomenę natūralizuojančio socialinės tikrovės vaizdinio konstravimas ir nedominuojančių religinių bendruomenių marginalizacija. Tokioms reprezentacijoms kurti svarbus ir politinis kontekstas. Nuo vyraujančių politinių jėgų, jų leidžiamų įstatymų ir išreiškiamos nuomonės priklauso ne tik tai, kaip bus traktuojama religinė įvairovė visuomenėje, bet ir kaip ji bus reprezentuojama žiniasklaidoje. Jei veikiančios politinės jėgos palaiko dominuojančią religinę bendruomenę, religinės hegemonijos procesas bus dar stipresnis. Žiniasklaida tampa instrumentu, kuris išreiškia politinių jėgų suponuotą įvairių religinių bendruomenių, tiek tradicinių, tiek netradicinių, paveikslą.

Labiausiai dėl žiniasklaidos palaikomų diskursų kenčia netradicinės religijos, kurios yra ir pažeidžiamesnės dėl to, kad turi nedaug narių, ir dėl padėties visuomenėje. Žiniasklaida, kurdama religijos paveikslą, stengiasi pritraukti vartotojų dėmesį, todėl ji pateikia pirmiausia tai, kas sensacinga, neįprasta ir dirgina vaizduotę. Žurnalistai, kurdami tekstus, naudoja netinkamus šaltinius savo tekstuose, kuriems trūksta nešališkumo ir objektyvumo. Taip pat naudoja pavadinimus ir terminus, tokius kaip kultas, sekta, žalinga veikla ir pan., kurie suteikia itin neigiamas prasmes. Toks žiniasklaidos kuriamas paveikslas sustiprina neigiamą netradicinių bendruomenių įvaizdį visuomenėje (Barker 2001).

J. A. Beckfordas teigia, kad religijos temos sunkiai patenka į dominuojančią pasaulėžiūrą, todėl apie ją rašyti žurnalistams sunku. Kur kas lengviau rašyti apie sensacijas, nes tam nereikia nei objektyvių faktų, nei mokslinių žinių apie religiją, o prieštaringo tam tikros religinės bendruomenės veikėjo iškėlimas suteikia straipsniui įdomumo. Žurnalistai taip pat linkę pateikti su religija nesusijusių faktų apie religines bendruomenes, pavyzdžiui, apie apgavystes, išnaudojimus. Šios temos atpažįstamos ir kito pobūdžio straipsniuose (apie politiką, ekonomiką ir pan.), todėl pritraukia daug skaitytojų. Apibendrinant galima teigti, kad žiniasklaida linkusi naujuosius religinius judėjimus vaizduoti kaip gąsdinančius, keistus, išnaudojančius, engiamus ir provokuojančius. Stereotipinių, neigiamų naujųjų religinių judėjimų reprezentavimų žiniasklaidoje priežastys gali būti reklamos spaudimas, kultūriniai stereotipai ir žurnalistų laiko stoka, mėginant suprasti minėtus judėjimus ir tai, apie ką jie patys rašo, taip pat suvokti faktų patikrinimo būtinybę (Beckford 1994).

Toliau straipsnyje aptarsime religinės įvairovės reprezentavimo 2008–2012 m. Lietuvos internetinėje žiniasklaidoje (*delfi.lt* ir *lyrtas.lt*) problemos empirinio tyrimo – kiekybinės (N = 684) ir kokybinės turinio analizės – rezultatus, kurie suskirstyti į tris dalis pagal religinių bendruomenių statusą visuomenėje – Lietuvos katalikų bažnyčia, kitos tradicinės religinės bendruomenės, išskyrus Lietuvos katalikų bažnyčią, bei naujųjų religinių judėjimų ir netradicinių religinių bendruomenių reprezentavimo problemas.

Lietuvos katalikų bažnyčios reprezentavimas žiniasklaidoje

Empirinio tyrimo duomenys parodė, kad net 65 proc. tiriamų publikacijų vaizdavo Romos katalikų tikėjimą. Taip pat galima teigti, kad ši religija pasirinktuose naujienų portaluose vaizduojama labiau teigiamai nei neigiamai ar neutraliai. Katalikiškos šventės reprezentuojamos kaip visuomenės tradicija ir vertybė, kurią reikia puoselėti ir gerbti. Dažniausiai kalbinami katalikų kunigai per šventes primena tikėjimo, religingumo prasmę, katalikiškas vertybes, pavyzdžiui: „Kardinolas A. J. Bačkis: Kalėdų žinia labai paprasta – pasitikėti Dievu“, „A. J. Bačkis: Šventąją Naktį Dievas atėjo pasilikti su mumis“. Taip pat tik ši religinė bendruomenė turi galimybę skelbti evangelinio turinio publikacijas, kurios atlieka pamokslų funkciją. Svarbu pridurti, kad Romos katalikų bažnyčia atstovaujantys dvasininkai – dažniausias publikacijų šaltinis, ir dvasininkų nuomonės, požiūris neretai pateikiami nenurodant kitų nuomonių. Kunigai vaizduojami kaip *gyvenimo meno vadovai, sielos gydytojai, gerumo pranašai*. Išreiškiami mintis, kad bažnyčios funkcija yra *palaikyti, padėti ir ugdyti žmones, jog malda – tai išsilaisvinimas* iš visų nesėkmių.

Tyrimo rezultatai taip pat parodė, kad Romos katalikų atstovams suteikta galimybė reikšti savo nuomonę ekonominiais, socialiniais ir politiniais klausimais. Pavyzdžiui, straipsnyje „S. Tamkevičius nepatenkintas Strasbūro teismo sprendimu Nukryžiuotojo byloje“ kalbama apie Nukryžiuotojo įstatymo projektą, pateikiama Katalikų bažnyčios pozicija. Dvasininko įsitikinimu, „individualios žmogaus teisės neturi būti įgyvendinamos paneigiant tautos ar bendruomenės teisę puoselėti ir augančiai kartai perduoti jo identitetą, sudarantį kultūrinį bei tradicinį paveldą“⁴.

Ši arkivyskupo citata išreiškia Katalikų bažnyčios siekį puoselėti tradicijas ir bendruomeniškumą, tačiau drauge ignoruoti individualumą ir individualias sociokultūrinės charakteristikas. Kitaip tariant, bendruomeniškumas ir tradicija suprantama kaip katalikiško kryžiaus naudojimas ir jo neuždraudimas,

⁴ S. Tamkevičius nepatenkintas Strasbūro teismo sprendimu Nukryžiuotojo byloje (BNS, delfi.lt, 2010 06 18). Prieiga per internetą: <http://www.lyrtas.lt/-12768762351276033904-s-tamkevi%C4%8Dius-nepatenkintas-strasb%C5%ABro-teismo-sprendimu-nukry%C5%BEiuotojo-byloje.htm> [žiūrėta 2012 12 04].

ignoruojant faktą, kad ne visi lietuviai yra katalikai. Toks straipsnis reprezentuoja Romos katalikų tikėjimą kaip bene svarbiausią Lietuvos visuomenėje.

Taip pat straipsniuose santuokos, šeimos klausimais teigiama, kad tikėjimas *gerina* santuokinį, šeiminių gyvenimą ir *suteikia* pilnatvės. Tokiuose straipsniuose kaip „S. Tamkevičius: bandymas atskirti šeimą nuo santuokos ir įteisinti partnerystę – reali grėsmė valstybei“, „Popiežius smerkia šeimų irimą Europoje“, „R. Doveika: įsivaizduokime skyrybų atveju ant teisėjo stalo kolbą su užšaldytais embrionais“ matyti, kad katalikų atstovai dalyvauja reprezentacijos procese ir mėgina paveikti įstatymų projektus. Straipsniuose, susijusiuose su dirbtinio apvaisinimo įstatymo projektu, teigiama, kad lytinių ląstelių „donorystė“ pažeidžia santuoką kaip vyro ir žmonos nedalomą vienvė, kad tai iškreipia šeimos sampratą, pažeidžia žmogaus prigimtinę teisę nebūti daiktu, o išlikti žmogiškuoju asmeniu ir pan. Vartojami žodžiai *pažeidžia* ar *iškreipia* sustiprina nuomonės reprezentaciją ir mėgina paveikti skaitytojų jausmus.

Empirinio tyrimo metu rastos dvi publikacijos, susijusios su ekonominiu sunkmečiu ir religija: „Bažnyčia ir Caritas kuria strategiją krizei įveikti“, „S. Tamkevičius: vienintelis kelias iškilus ekonominėms ir moralinėms grėsmėms – Kristus Evangelija“. Svarbu atkreipti dėmesį, kad pirmojo straipsnio antraštė ir turinys kalba apie Romos katalikų bažnyčią, tačiau šis tikėjimas įvardijamas kaip *bažnyčia*, taip ignoruojant kitas Lietuvos religines bendruomenes: „Šalį apimant ekonominei krizei būdų padėti jos paliešiams asmenims ieško Bažnyčia ir Caritas. Sukūrus bendrą veiklos strategiją krizės metu, ketinama kreiptis ir į Vyriausybę. Caritas inicijuotame susitikime su Bažnyčios, švietimo ir socialinių įstaigų atstovais sutarta, kad šiuo sudėtingu momentu svarbiausia burti bendruomenes, skleisti pagalbos artimui idėją, o Bažnyčia ir Caritas, turėdamos tiesioginį priėjimą prie labiausiai pagalbos reikalingų žmonių, ši uždavinį galėtų nesunkiai išspręsti.“⁵

Apie Romos katalikų bažnyčią žiniasklaida linkusi kalbėti bendrąja prasme: *tikintieji, tikėjimas, bažnyčia*. Tarsi net nekiltų abejonių, perskaitant šiuos žodžius, apie kurį tikėjimą konkrečiai kalbama. Tai rodo, kad nepripažįstama egzistuojant religinę įvairovę. Antroji antraštė tampa katalikiškų idėjų ir vertybių sklaidos priemone – tarsi norima pasakyti, kad *vienintelis kelias – tai Kristus evangelija*. Taip žiniasklaida ignoruoja faktą, kad Lietuvos gyventojai nėra vien tik katalikai, yra kitiems tikėjimams priklausančių, taip pat save laikiančių ateistais ar agnostikais.

Svarbu paminėti, kad daužniausiai katalikų atstovai pasisako politiniais klausimais. Tai galima paaiškinti glaudžiais valstybės ir dominuojančios religinės bendruomenės santykiais. M. Ališauskienės teigimu, „<...> visuomenėse, kur vyrauja katalikybė, susiklostė skirtingi valstybės ir bažnyčios santykiai. Pavyzdžiui, Lenkijoje ir Lietuvoje jie išlieka glaudūs, juos reglamentuoja

⁵ Bažnyčia ir Caritas kuria strategiją krizei įveikti (ELTA, delfi.lt, 2009 02 11). Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/baznycia-ir-caritas-kuria-strategija-krizei-iveikti.d?id=20527681#ixzz2DvWQWIR2> [žiūrėta 2012 12 02].

tarptautinės sutartys su Vatikanu“ (Ališauskienė 2009, 44). Tokios tematikos straipsniai išreiškia mintį, kad bažnyčia turi kompetencijos dalyvauti sprendžiant politinius klausimus, nes religijos ir valstybės bendradarbiavimas *veikia žmonių labui*. Pavyzdžiui, straipsnyje „S. Tamkevičius: koks magnetas į Lietuvą grąžintų emigrantus?“ kalbama su Kauno arkivyskupu apie Lietuvos nepriklausomybės atgavimą, šiuolaikinių emigrantų bumą. Išsakoma mintis, kad katalikų Dievas lietuviams sunkiu laikotarpiu padėjo, palaikė jų stiprybę ir dvasią: „Jūs [kovotojus už laisvę, gynėjus – G. M.] palaikė tikėjimas, kad Dievas bet kokiuose išmėginimuose neapleis Lietuvos. Su šiuo tikėjimu žmonės dalyvavo visose mūsų laisvės kovose, pakėlė dideles negandas ir nenusivylė. Labai liūdna, kai mūsų dienomis šis brangus simbolis, kaip ir kiti sakralūs ženklai, kartais negerbiami, net išniekinami. Kas Lietuvoje galėtų apginti šiuos šventus ženklus?“⁶

Remiantis šiuo straipsniu galima teigti, kad Romos katalikų tikėjimas pasirinktuose internetiniuose portaluose reprezentuojamas kaip *teikiantis stiprybę, suteikiantis viltį* net sunkiausiu ekonominiu ir politiniu laikotarpiu, o tai kuria itin teigiamą šios religinės bendruomenės įvaizdį. Publikacijos, kuriose pateikiamos dvasininkų citatos, interviu su jais, tampa reprezentacinės erdvės dalyvėmis ir katalikybės vertybių ir nuostatų skleidėjomis. Taip Romos katalikų tikėjimo atstovai skleidžia žinią, kas yra norma, o ko derėtų vengti, kuria bendrą, teigiamą socialiai sukonstruotą įvaizdį apie šią bendruomenę kaip tokią.

Tyrimo duomenys neleidžia teigti, kad Romos katalikų bažnyčia reprezentuojama vien teigiamai – 15,5 proc. publikacijų, kuriose minimas šis tikėjimas, vaizdavo ją kritiškai. Dažniausios tokių publikacijų temos: kunigų pedofilijos problema, homoseksualumas tarp dvasininkų, kunigų meilė, politizuotos religijos kritika, dvasininkų neteisėtas pinigų pasisavinimas ir švaistymas. Straipsniuose dominuoja tokie pasakymai: *kunigų gėjų mafija, pedofilai su sutanomis, sutepta sutana, kunigai irgi laukia atlygio, sugedusi kunigų moralė, pedofilai dvasininkai, kunigai nusigręžia nuo altorių, kunigai sukčiai, bažnyčios reketas* ir pan. Antraštėse stengiamasi sukurti kuo didesnę sensaciją, kuri pritrauktų skaitytojų dėmesį. Dauguma neigiamos retorikos straipsnių išreiškia mintį, kad Katalikų bažnyčia šiuo metu patiria krizę, ji yra susiskaldžiusi, politizuota institucija. Dažnai kalbama apie *reketą*, kuriuo užsiima kunigai, primygtinai prašydami aukoti bažnyčiai vestuvių, krikštynų, Komunijos proga.

Nors tyrime atrinktos publikacijos vaizdavo šią religinę bendruomenę ne vien teigiamai, – rasta ir neigiamo pobūdžio straipsnių, kurių antraštėmis siekta sukelti sensacijų, – galima teigti, kad pasirinkti internetiniai naujienų portalai dalyvauja dominuojančios religinės bendruomenės reprezentacinėje politikoje, kuri skleidžia vyraujančias religines vertybes, nuostatas ir palaiko religinę hegemoniją.

⁶ S. Tamkevičius: ekonominiai sunkumai nėra patys svarbiausi (delfi.lt, 2012 09 10). Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/stamkevicius-ekonominiai-sunkumai-nera-patys-svarbiausi.d?id=59481407#ixzz2Dsy0MgtO> [žiūrėta 2012 12 02].

Kitų tradicinių religinių bendruomenių, išskyrus Lietuvos katalikų bažnyčių, vaizdavimo aspektai

Iš visų empiriniam tyrimui atrinktų publikacijų 24 proc. reprezentavo kitas tradicines religines bendruomenes. Jos pristatomos labiau teigiamai nei neutraliai ar neigiamai. Teigiamo pobūdžio publikacijose dominuoja religinių švenčių naujienos, pavyzdžiui: „Vilniaus liuteronų bažnyčioje – jaunimo maldos vakaras“. Tokio pobūdžio straipsniuose pristatoma tam tikra šventė ar teigiamas įvykis, kuris itin svarbus konkrečiai religinei bendruomenei. Straipsnių, kuriuose būtų kalbama apie konkrečios konfesijos vertybes, nuostatas ar pristatomi pamokslai, yra mažai, tačiau juose mėginama suteikti skaitytojams viltį ir stiprinti dvasingumą. Taip pat randama publikacijų, kuriose teigiamai pristatomas kitų tradicinių religinių bendruomenių kasdienis gyvenimas, istorija, akcentuojama tikėjimo laisvė ir tolerancija, pavyzdžiui: „Kitos religijos baimė – iš piršto laužta?“, „Islamas: mitai ir stereotipai“, „Karaimų istorija: agurkų augintojai, išvengę žydų likimo“, „Sentikė išlaikė tradiciją – nekirpo savo plaukų“.

Tačiau ne visos publikacijos buvo teigiamos – kai kuriose kritiškai žvelgiama į konkrečias religines bendruomenes ar tikėjimus. Pavyzdžiui, neigiamai kalbama apie islamo religiją: „5 islamo įžeidimai, sukėlę didžiausią musulmonų pyktį“, „Malaizijoje musulmonai protestuoja prieš krikščionis“, „Vokietijoje dygsta mečetės“. Matome, kad kalbant apie islamo religiją vartojami tokie žodžiai kaip *pyktis*, *protestuoja*, *dygsta*. Pastarajame straipsnyje pateikiama piliečio citata: „Sektos, iškeliančios religiją aukščiau už viską, leidžiančios mušti moteris ir neigiančios lygias teises, yra didelė problema <...> Mūsų pasipriešinimas nukreiptas į šios sektos idėjas, ypač į jos požiūrį į moteris.“⁷

Svarbu tai, kad islamo religija įvardijama kaip *sekte* ir kad straipsnyje pateikiama ne eksperto, o piliečio subjektyvi nuomonė. Taip pat straipsnio „Kodėl krikščionių jausmus užgauti galima, o musulmonų – ne?“ autorė sako, kad musulmonai yra labai įžeidūs, krikščionys – ne ir kad daug dėmesio skiriama siekiant neužgauti musulmonų jausmų: „Kodėl musulmonai yra tokie įžeidūs? Jeigu Jėzus Kristus bus pavaizduotas kaip Marijos Magdaliotės meilužis, krikščionys nepradės lieti kraujo dėl tokių interpretacijų, nors jos ir užgauna jų religinius jausmus.“⁸

Tai labai subjektyvus vertinimas, atspindintis autorės socialines charakteristikas. Apskritai didžioji dauguma publikacijų siekia sukurti tam tikrą musulmonų grėsmę: kai yra dirbtinai kuriama intriga ir nepateikiami faktais pagrįsti

⁷ Vokietijoje dygsta mečetės („Lietuvos žinios“, delfi.lt, 2008 10 22). Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/daily/world/vokietijoje-dygsta-mecetes.d?id=18971427#ixzz2DnmJipeu> [žiūrėta 2012 12 01].

⁸ Kodėl krikščionių jausmus užgauti galima, o musulmonų – ne? (lrytas.lt, 2012 09 14). Prieiga per internetą: <http://www.lrytas.lt/-13476118401346889107-kod%C4%97l-krik%C5%A1%C4%8Dioni%C5%B3-jausmus-u%C5%BEgauti-galima-o-musulmon%C5%B3-ne.htm> [žiūrėta 2012 12 07].

šių bendruomenių veiklos argumentai, tada, anot Philipo Jenkinso, skatinama „moralinė panika“. Ji apibrėžiama kaip socialiai sukonstruota socialinė problema, kuriai būdinga neadekvati reakcija į įsivaizduojamą grėsmę (Žiliukaitė 2001).

Svarbu aptarti ir ekonominių publikacijų kontekstą. Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčios dvasininkas A. Kvedaravičius kalbintas dviejose publikacijose: „Krizę padės įveikti reformatai?“ ir „Evangelikai reformatai įveikti krizę siūlys protestantiška darbo etika“. Dvasininkas teigia, kad protestantiška dvasinė patirtis padeda sukurti aukštą gyvenimo lygį, stiprią ekonomiką, kad kiekvieną darbą privalu atlikti nepriekaištingai, nes už juos atsiskaitoma prieš Dievą. Šiomis publikacijomis reprezentuojamos evangelikų reformatų vertybės ir nuostatos, tačiau pirmame straipsnyje jaučiama, kad žurnalistas skirsto veikėjus į socialines kategorijas „mes“ ir „jie“: „Jūs, reformatai, labai didžiuojatės LDK XVI–XVII amžiais ir laikote juos mūsų valstybės „aukso amžiumi“⁹.

Tokie pasakymai *Jūs, reformatai* ir *mūsų valstybės* rodo žurnalisto požiūrį į šią religinę bendruomenę, kuri nėra vertinama kaip Lietuvos piliečiai. Tai patvirtina Ingo W. Schröderio teiginį, kad santykis tarp vyraujančios religijos ir nacionalinės politikos ir kultūros sukūrė specifinę mažumos religijų padėtį religijos lauke, kuriame dominuoja istoriškai susiformavusi tam tikra religija. Todėl mažumos religijos vertinamos ne tik kaip skirtingos, bet ir kaip *kitos* ir jos yra svetimos visuomenės kultūriniam palikimui (Ališauskienė, Schröder 2012, 18). Tokia kitoniškumo konstravimo procese atsirandanti skirtis „mes“ ir „jie“ suteikia socialinės ir simbolinės tvarkos viršenybę.

Žydų turto kompensacijos problema aptariama straipsniuose „Dėl žydų turto klausimo rabinas nusižengė taisyklei Toros gavimo dieną neiti iš sinagogos“, „Dauguma gyventojų nepritaria kompensacijai už žydų turta“, „Opozicija: pirmiau – kompensacijos pensininkams ir darbuotojams, paskui – žydams“. Matyti akivaizdus skirstymas į „mes“ ir „jie“. Lietuviai pristatomi kaip *savi* žmonės, *žydai* – kaip ne *savi*, kaip nesanti Lietuvos visuomenės dalis, o svetimšaliai: „Skola – ne rona, ji neužgyja, tiek saviems žmonėms, tiek kalbant apie žydus, ir tą klausimą spręsti reikia. Bet negalima spręsti vienos grupės problemos, užmirštant kitas. Reikia spręsti kompleksiskai – skola saviems piliečiams ir kitos skolos (frakcijos „Tvarka ir teisingumas“ seniūnas Valentinas Mazuronis)¹⁰.

Tai parodo, kaip dominuojančios bažnyčios prisirišimas prie kultūrinio palikimo ir lokalių istorinių įvykių sukuria nusistatymą, kuris *kitas* religijas suvokia kaip keistas ir nesusijusias su vietine socialine aplinka. Todėl bet koks

⁹ Krizę padės įveikti reformatai? („Savaitė“, delfi.lt, 2009 06 20). Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/krize-pades-iveikti-reformatai.d?id=22743065#ixzz2DLw4BCBY> [žiūrėta 2012 11 26].

¹⁰ Opozicija: pirmiau – kompensacijos pensininkams ir darbuotojams, paskui – žydams (delfi.lt, 2010 04 07). Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/opozicija-pirmiau-kompensacijos-pensininkams-ir-darbuotojams-paskui-zydams.d?id=30827193#ixzz2Dotts4b8> [žiūrėta 2012 12 01].

mėginimas susieti *kitas* religines bendruomenes su vietiniu socialiniu kontekstu virsta sąmoningu atstūmimu nuo istoriškai susiformavusios kultūros (Ališauskienė, Schröder 2012, 18).

Taigi kitų tradicinių religinių bendruomenių dvasininkai, kaip ir Romos katalikų atstovai, mėgina dalyvauti reprezentacinėje politikoje: jie komentuoja socialinius, politinius ir ekonominius klausimus, patys rašo straipsnius, siekdami skleisti religines vertybes ir idėjas. Tačiau tenka konstatuoti, kad jiems nėra suteikta tokia dalyvavimo galimybė kaip Romos katalikų dvasininkams ir atstovams. Taip pat dažnai straipsniuose žurnalistai, neatsiribodami nuo savų socialinių charakteristikų, subjektyviai vertina situaciją ir skirsto socialinius veikėjus pagal jų konfesiją, taip tarsi atskirdami religinės bendruomenės narius nuo dominuojančios kultūrinės ir istorinės aplinkos.

Naujųjų religinių judėjimų ir „netradicinių“ religinių bendruomenių paveikslas

Kaip minėta, dažniausiai naujieji religiniai judėjimai ir įvairios „netradicinės“ religinės bendruomenės¹¹ žiniasklaidoje vaizduojamos neigiamai, stereotipiškai, taip pat pasitelkiami netikslūs ir neobjektyvūs informacijos šaltiniai kalbant apie šias bendruomenes. Šio tyrimo duomenys patvirtino išsakytas tendencijas – tik 7 proc. tiriamų publikacijų kalbėjo apie naujuosius religinius judėjimus ir tik 9 proc. – apie įvairias kitas „netradicines“ religines bendruomenes ir dvasines grupes. Taip pat daugiausia publikacijų buvo neigiamos: antraštėse apstu stereotipinių posakių ir išankstinių nusistatymų: „Įstatymas prieš „šventuosius“ išgamas“, „Pasaulio pabaigos laukę sektantai pritrenkti, kad ji neatėjo“, „Scientologija – aukščiausio lygio manipuliacijos protais ir jausmais“, „Kabala: „religija“ su Madonna priešakyje“. Antraštėmis siekiama sukelti sensaciją, sudominti skaitytoją, o religinės bendruomenės vaizduojamos neigiamai: *piniguočių sekta, „šventieji“ išgamos, sektų pavojai, neklusni sekta, baisus kultas, aukščiausio lygio manipuliacija, ekstremistinis judėjimas, religinių sektų grėsmė, tironas, keista pasaulėžiūra*. Taip pat ir antraštėse, ir turinyje dažnai vartojamas žodis *sekta*, dar labiau sustiprinantis neigiamą įvaizdį. Šio žodžio prasmė šneka-mojoje kalboje skiriasi nuo mokslinio termino.

Verta paminėti pavyzdį, parodantį objektyvios informacijos stygių. Straipsniuose, kuriuose kalbama apie Scientologijos bažnyčią, vyrauja vien neigiama retorika, ir tuo siekiama sukelti sensaciją tokiais pasakymais: *scientologija – piniguočių sekta, baisus ir nesuprantamas kultas, sėdi teisiųjų suole, prieštarinčiai vertinama, aukščiausio lygio manipuliacijos protais ir jausmais, Londone*

¹¹ Kitomis „netradicinėmis“ religinėmis bendruomenėmis šiame straipsnyje vadinamos tos religinės bendruomenės, kurios nėra Lietuvoje pripažintos kaip „tradicinės“, tačiau jau egzistavo prieš Antrąjį pasaulinį karą, todėl negali būti pavadintos naujaisiais religiniais judėjimais.

įtraukia ir lietuvius, besąlygiškas paklusnumas, geležinė tvarka, tiesiog sekta, chaotiškas mokymas. Scientologijos bažnyčia minima T. Cruise'o ir K. Holmes skyrybų byloje ir kalbant apie Prancūzijos teismus, kuriuose ši religinė bendruomenė kaltinama tuo, kad naudojo prievartą prieš savo narius. Straipsniuose taip pat pristatoma ir pati bendruomenė, tačiau ji reprezentuojama vien neigiamai, nepateikiama judėjimo narių ar ekspertų nuomonė. Tai paaiškinama taip: „Daugelis problemų, susijusių su naujųjų religinių bendruomenių vertinimu, kyla iš paties šių judėjimų reiškinio naujumo pokomunistinėje Lietuvos visuomenėje. Neadekvatus problemų, susijusių su naujomis religinėmis bendruomenėmis, suvokimas bent iš dalies rodo trūkstant patikimos informacijos apie jas“ (Žiliukaitė 2001). Taip pat svarbu paminėti, kad konfliktas tampa leitmotyvu, padedančiu sukurti sensaciją ir pritraukti skaitytojų, o žurnalistams lengva rašyti apie sensacijas, nes juk tam nereikia objektyvios ir pagrįstos argumentacijos bei mokslinių žinių (Beckford 1994).

Straipsnyje „Vyro ir žmonos iš Raudondvario kovoje dėl penkių vaikų – „Tikėjimo žodžio“ šešėlis“ itin neigiamai atsiliepiama apie bendruomenę: „Ją yra užvaldęs „Tikėjimo žodis“, – sako L. Pikutis. – Niekas daugiau nerūpi, tik visokie „Tikėjimo žodžio“ aukojimai. Biblija rankose. Buvo paskolas savo vardu paėmusi ir ištaškiusi, šeimai nei lito neskyrusi.“ <...> „Sektos naudojami psichikos problemų turinčiais žmonėmis, jiems aktualu traukti iš jų viską“, – sako vyras¹².

Nors straipsnyje kalbama apie skyrybas, religinė žmonos konfesija iškeliamą kaip pats svarbiausias dalykas. Publikacijoje tam skiriama vos kelios eilutės, o religinės bendruomenės pavadinimas paminimas antraštėje kaip pagrindinis įvykio kaltininkas. Matome, kad religinės bendruomenės pavadinimas pasitelkiamas siekiant sukelti sensaciją, atkreipti skaitytojų dėmesį. Tai galima paaiškinti tuo, kad įvairūs naujienų kanalai, pramogų žiniasklaida stereotipiškai vaizduoja įvairias mažumas, visai nieko apie jas nekalba arba kalba labai mažai. Taip pat dauguma žiniasklaidos kanalų vaizduoja mažumas kaip skirtingas, egzotiškas, specialias ar nenormalias (Greer, Jewkes 2005, 23).

Publikacijų ciklas apie mormonus (Pastarųjų dienų šventųjų Jėzaus Kristaus bažnyčia) JAV prezidento rinkimų kontekste parodo, kaip religijos tema kuriamas sensacingumas. Dauguma straipsnių, kuriuose vaizduojami mormonai, buvo neigiami. Daugiau nei pusėje straipsnių buvo kalbama apie tai, kad Mittas Romney, buvęs kandidatas į JAV prezidento rinkimus 2012 metais, yra mormonas. Straipsnyje „M. Romney – pirmas potencialus JAV prezidentas mormonas“ tik vienu sakiniu paminima, kad M. Romney yra mormonas, bet antraštėje tai iškeliamą kaip pagrindinė naujiena. Matome, kaip naudojama religinė tematika norint pritraukti skaitytojus ir sukurti sensaciją. Taip

¹² Vyro ir žmonos iš Raudondvario kovoje dėl penkių vaikų – „Tikėjimo žodžio“ šešėlis (Irytas.lt, 2011 09 24). Prieiga per internetą: <http://www.irytas.lt/-13167981701314729967-vyroi-%C5%BEmonos-i%C5%A1-raudondvario-kovoje-d%C4%97l-penki%C5%B3-vaik%C5%B3-tik%C4%97jimo-%C5%BEod%C5%BEio-%C5%A1e%C5%A1C4%97lis.htm> [žiūrėta 2012 12 03].

pat viename iš straipsnių teigiama: „Finišo tiesiaja įsibėgėjusi ir lapkričio 6 d. finišuosianti 45-ojo JAV prezidento rinkimų kampanija turi vieną keistenybę. Jeigu šalies vadovu bus išrinktas respublikonas Mittas Romney <...> Amerikoje įsiviešpataus mormonai, kuriuos vieni laiko įtakinga krikščioniška bažnyčios atšaka, kiti – tiesiog sekta.“¹³

Pasak žurnalisto, būti mormonu reiškia *keistenybę*, taip pat kad ši religinė bendruomenė yra *sekta*. Kitame straipsnyje rašoma: „Kai kurie religijotyriminkai mormonus vertina kaip sektą arba specifinę amerikietišką subkultūrą, kurios ramstis – konservatyvios *pažiūros*.“¹⁴ Tačiau nepaaiškinama, kad sektos samprata mokslinėje literatūroje skiriasi nuo šnekamosios kalbos ir populiarus vartojimo sampratos.

Susivienijimo bažnyčia, kuri minima lyderio S. M. Moono laidotuvių kontekste, apibūdinama tokiais pasakymais: *dar viena keista pasaulėžiūra pasižyminti religija – munizmas; sekėjų labai gerbiamas, o kritikų sektą sukūrusiu šarlatanu vadinamas Sun Myung Moonas; kritikų išjuokiama kaip kultas, „plaukantis smegenis“ savo sekėjams*. Matome, kad pasitelkiami stereotipiniai, neigiami posakiai, kuriais yra apibūdinama religinė bendruomenė. Straipsniuose nėra ekspertų ir religijotyriminkų požiūrio.

Svarbu paminėti pavyzdį, parodantį, kaip publikacijose remiamasi valdžios atstovų nuomone vertinant vieną ar kitą netradicinę religinę bendruomenę ar naująjį religinį judėjimą. Straipsnyje kalbama apie kasmetį tarptautinį Hare Krišnos festivalį Panevėžyje, vykusį prieš miesto mero kabineto langus. Dauguma praėivių komentavo, kad tai mero inauguracijos dalis, nes jis yra *vienas iš jų*. Todėl žurnalistai klausė mero nuomonės dėl šio festivalio pristatomos religinės bendruomenės. Meras *gynėsi nuo įtarimų* ir prisipažino, kad šios religinės bendruomenės veikla jam nėra priimtina: „Dar suprasčiau, jei skelbtų senąjį pagoniškąjį tikėjimą, kuris šioje žemėje turi gilią šaknis. O dabar, spėju, tie lietuvaičiai ir patys nelabai suvokia, ką tai reiškia, kam ir kodėl griebiasi svetimybių. Savaime suprantama, dabar visi turi teisę į bet kurį tikėjimą, į įvairius įsitikinimus, tačiau pirmiausia reikia žiūrėti savų tradicijų.“¹⁵

Kaip matome, valdžios institucijų atstovo citata itin paryškina neigiamą nuomonę apie Krišnos sąmonės bendriją. O posakis *savos tradicijos* išreiškia katalikiško tikėjimo tradicijas, kurios vertinamos kaip visos visuomenės tradicijos, kurias reikia puoselėti.

Vos tik keliuose straipsniuose religinių bendruomenių ar judėjimų gyvenimo būdas ir pasaulėžiūra pristatomi teigiamai. Pavyzdžiui, vienoje iš

¹³ Č. Iškauskas. Ar užvaldys Ameriką mormonai? (iskauskas.lt, delfi.lt, 2012 10 14). Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/ringas/abroad/ciskauskas-ar-uzvaldys-amerika-mormonai.d?id=59746711> [žiūrėta 2012 11 20].

¹⁴ Mormonų maldas murmės Baltuosiuose rūmuose? (lrytas.lt, 2012 05 20). Prieiga per internetą: <http://www.lrytas.lt/-13383606141337725018-mormon%C5%B3-maldas-murm%C4%97s-baltuosiuose-r%C5%ABmuose.htm> [žiūrėta 2012 12 03].

¹⁵ Nuo apkalbų ginasi Dievo įsakymais (lrytas.lt, 2008 06 26). Prieiga per internetą: <http://www.lrytas.lt/-12144318491213483584-nuo-apkalb%C5%B3-ginasi-dievo-%C4%AFsakymais.htm> [žiūrėta 2012 12 03].

publikacijų Krišnos sąmonės judėjimo nariai apibūdinami kaip „besišypsantys, dainuojantys veidai su paveikslėliais ir knygomis rankose, smilkalų kvapas, vyrai su sijonais ir mantrų dainavimas pro nosį: „Hare Krišna“... Tai Krišnos religinio judėjimo nariai.“

Straipsnyje apie „Gyvenimo meno“ fondą pateikiamas interviu su judėjimo dvasiniu lyderiu ir sakoma, kad šis judėjimas suteikia *ramybę* ir *gyvas visuotines vertybes*. Apie budizmą kalbėta daugiausia teigiamai. Straipsniuose vyravo naujienos apie Dalai Lamą, Tibetą, budizmo suklestėjimą Kinijoje, budizmą Lietuvoje, budizmo tradicijas ir t. t. Publikacijoje „Vėjas iš Rytų atpučia kitoki žvilgsnį į religiją“ kalbinamas budistų bendruomenės Lietuvoje atstovas. Jis pasakoja, kaip atrado budizmą, ką jis teikia individo gyvenimui. Toks straipsnis supažindina skaitytoją su budizmu, jo tradicijomis, pateikiama tikinama tikinčiojo patirtis.

Apibendrinant galima teigti, kad naujieji religiniai judėjimai ir „netradicinės“ religinės bendruomenės analizuotose internetiniuose naujienų portaluose yra reprezentuojamos labiau neigiamai. Apie jas kalbama dažniausiai neigiamų įvykių ar skandalų kontekste, kuris, tikėtina, pritrauks skaitytojo dėmesį. Dauguma publikacijų – tai sensacingos istorijos apie pavojingas *sektas*, jose pristatomos ir analizuojamos jų veiklos keliamos grėsmės ir pavojai. Pavyko aptikti vos kelis straipsnius, kuriuose naujųjų religinių judėjimų ir netradicinių religinių bendruomenių tradicijos, gyvenimo būdas, religiniai įvykiai būtų pristatomi teigiamai.

Išvados

Šiuolaikinės visuomenės procesai, itin sparti globalizacija, migracija, įvairių idėjų, požiūrių ir gyvenimo būdų sklaida suteikė terpę kurtis įvairioms religinėms bendruomenėms ir dvasinėms grupėms, o tai skatino religinės įvairovės plitimą.

Žiniasklaidą galima vadinti aktyviu viešosios nuomonės kūrimo instrumentu, kuris siekia tapti vienvaldžiu viešosios nuomonės formuotoju. Darydama įtaką visuomenei, žiniasklaida taip pat tampa vienu pagrindinių šaltinių apie įvairias religijas, religinius judėjimus ir jų idėjas.

Tačiau ši komunikacijos erdvė yra ta socialinė institucija, kuri konstruoja socialines prasmes kaip objektyvias ir teisingas. Jos pranešimai – tai nuolat konstruojami ir perkonstruojami tekstai, vaizdiniai, prasmės ir reikšmės, kurios veikiamos vis naujo socialinio konteksto. Todėl ir pats religinės įvairovės reprezentavimas žiniasklaidoje yra socialiai sukonstruotas.

Dažniausiai įtampa kyla reprezentuojant religinę įvairovę – įvairius naujuosius religinius judėjimus ar netradicines religines bendruomenes. Teigiama, kad žiniasklaidos sukonstruoti tekstai ir vaizdiniai yra stereotipiški, neatitinka realybės ir kupini religinės hegemonijos idėjų.

Remiantis tyrimo duomenimis, galima teigti, kad Romos katalikų tikėjimas pasirinktuose Lietuvos internetiniuose naujienų portaluose vaizduojamas labiau teigiamai nei neigiamai ar neutraliai. Katalikiškos šventės reprezentuojamos kaip visuomenės tradicija ir vertybė. Taip pat tik ši religinė bendruomenė turi galimybę skelbti evangelinio turinio publikacijas, kurios atlieka pamokslo funkciją. Empirinio tyrimo duomenys parodė, kad Romos katalikų atstovams suteikiama galimybė reikšti savo nuomonę įvairiais viešojo gyvenimo klausimais. Galima teigti, kad pasirinkti internetiniai portalai dalyvauja dominuojančios religinės bendruomenės reprezentacinėje politikoje.

Kitos tradicinės religinės bendruomenės, išskyrus Romos katalikų, vaizduojamos taip pat labiau teigiamai nei neigiamai. Nors kitų tradicinių religinių bendruomenių dvasininkai komentuoja viešojo gyvenimo įvykius, jie to nedaro taip dažnai kaip Romos katalikų dvasininkai. Taip pat straipsniuose žurnalistai subjektyviai vertina situaciją, skirsto socialinius veikėjus į „mes“ ir „jie“, kur „jie“ paprastai būna kitos „tradicinės“ religinės bendruomenės, ir šios yra atskiriamos nuo kultūrinio, istorinio palikimo ir socialinės aplinkos.

Naujieji religiniai judėjimai ir kitos „netradicinės“ religinės bendruomenės analizuotoje Lietuvos žiniasklaidoje reprezentuojamos labiau neigiamai. Apie jas kalbama dažniausiai neigiamų įvykių ar skandalų kontekste. Taip pat pasitelkiami įvairūs stereotipiniai, dažnai tikrovės neatitinkantys pasakymai. Tokios reprezentacijos žiniasklaidoje tarsi pateikia normas ir vadinamąsias „sveiko proto“ tiesas apie naujuosius religinius judėjimus ir „netradicines“ religines bendruomenes. Šios neigiamos reprezentacijos ne tik sukelia marginalizaciją, bet ir normalizuoja tam tikras pasaulėžiūras ar ideologijas, kurios skatina neigiamai vertinti minėtas religines bendruomenes ir „pasiduoti“ religinės hegemonijos procesui.

Ypač didelis žiniasklaidos dėmesys skiriamas vyraujančiai Lietuvoje religinei bendruomenei – Lietuvos Romos katalikų bažnyčiai – patvirtina religinės hegemonijos procesą: žiniasklaidos kuriamas ir formuojamas viešas diskursas suponuoja iliuziją, tad tai, jog apie įvairias kitas „tradicines“ religines bendruomenes, naujuosius religinius judėjimus ar dvasines grupes ir „netradicines“ religines bendruomenes nekalbama, reiškia šių bendruomenių reikšmingumo visuomenėje stoką, o kai kada gal net ir nebūtį.

Literatūra

- Ališauskienė, M. 2009. *Naujųjų religijų raiška ir ypatumai Lietuvoje: „Gyvenimo meno“ fondo atvejo studija*. Daktaro disertacija. Kaunas: VDU.
- _____. 2010. Moderniosios religijos formavimosi prielaidos, raiška ir ypatumai. *Kultūra ir visuomenė* 1 (2): 85–99.
- Ališauskienė, M., Schröder, I. W., sud. 2011. *Religious Diversity in Post-Soviet Society*. Surrey: Ashgate.

- Ališauskienė, M., Kuznecovienė, J. 2012. Katalikų bažnyčios vaidmuo viešajame Lietuvos gyvenime: dalyvavimo formų kaita (1990–2010). *Filosofija. Sociologija* 23 (2): 102–110.
- Barker, E. 2001. „Žiniasklaida ir naujasis religingumas: komentarai“. In *Religija ir teisė pilietinėje visuomenėje: tarptautinės konferencijos medžiaga*. Vilnius: Justitia. Prieiga per internetą: <http://tm.infolex.lt/religija/5.htm> [žiūrėta 2012 03 26].
- Beckford, J. A. 1994. “The Mass Media and New Religious Movements.” *ISKCON Communications Journal* 4: 17–24.
- _____. 2003. *Social theory and religion*. Cambridge: United Kingdom University Press.
- Bellah, R. N. 1964. Religious Evoliuton. *American Sociological Review*, 29 (3): 358–374.
- Bouma, G. D., Ling, R. 2011. “Religious Diversity.” *The Oxford Handbook of the Sociology of Religion*. Clarke P. B. (ed.). UK: Oxford University Press.
- Bunt, G. R. 2011. Religions and Internet. *The Oxford Handbook of the Sociology of Religion*. Clarke P. B. (ed.). UK: Oxford University Press.
- Greer, Ch., Jewkes, Y. 2005. “Extremes of Otherness: Media Images of Social Exclusion.” *Social Justice* 32 (1): 20–31.
- Hackett, R. I. J. 2006. “Religion on the Internet.” *Diogenes* (211), 67–76.
- Helland, Ch. 2004. “Popular Religion on the World Wide Web: A Match Made in (Cyber) Heaven.” Dawson, Cowan, D. (red.). *Religion Online: Finding Faith on the Internet*, 21–34, Routledge: New York.
- Hjvard, S. 2008. “The Mediatization of Religion: a Theory of the Media as Agents of Religious Change.” *Northern Lights* 6: 9–26. Bristol: Intellect Press.
- Juraitė, K. 2002. *Ekologinė sąmonė ir masinė komunikacija: visuomenės nuomonės apie aplinkosaugą konstravimas žiniasklaidoje*. Daktaro disertacija. Kaunas: VDU.
- Kučinskė, I. 2005. „Elito įvaizdžio formavimo ypatumai Lietuvos žiniasklaidoje“. *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2: 55–74. Vilnius, Klaipėda: VU, KU.
- Matkevičienė, R. 2003. *Elektroninės žiniasklaidos diskurse egzistuojantys stereotipai: kokią šeimą rodo Lietuvos televizijos?* Prieiga per internetą: http://www.lsc.vu.lt/assets/leidiniai/indexe907.html?show_content_id=541 [žiūrėta 2012 03 26].
- Pranskevičiūtė, R. 2011. *Alternatyvių dvasingumo judėjimų tendencijos posovietinėje visuomenėje: visarionininkai ir anastasininkai*. Daktaro disertacija. Kaunas: VDU.
- Tereškinas, A. 2004. „Konfliktinė hegemonija: žiniasklaida ir moterys Lietuvoje bei Europos Sąjungoje“. *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 3: 65–77. Vilnius, Klaipėda: VU, KU.
- Tuckman, G. 1978. *Making News: A Study in the Construction of Reality*. New York: Free Press.
- Žiliukaitė, R. 2001. „Žiniasklaida ir netradicinės religinės bendruomenės bei bendrijos Lietuvoje“. In *Religija ir teisė pilietinėje visuomenėje: tarptautinės konferencijos medžiaga*. Vilnius: Justitia. Prieiga per internetą: <http://tm.infolex.lt/religija/5.htm> [žiūrėta 2012 03 26].

Interneto nuorodos

Baltijos tyrimai. 2012. *Visuomeninių institucijų pasitikėjimo statistika*. Užsakovas: naujienų agentūra ELTA. Prieiga per internetą: <http://www.balttyr.lt/naujienos.htm> [žiūrėta 2012 10 25].

Lietuvos statistikos departamentas. 2011 m. *Lietuvos gyventojų surašymo rezultatai*. Prieiga per internetą: http://web.stat.gov.lt/lt/catalog/list/?cat_y=1&cat_id=3&id=2131 [žiūrėta 2013 04 15].

Representation of Religious Diversity in Lithuanian Online Media

Summary

This paper analyzes the issue of the representation of religious diversity in Lithuanian online media. The first part of the article represents the media's influence on the formation of public opinion. Also, it describes the most important issues of religious diversity representation in the media. The second part reveals the aspects of media representations of the Lithuanian Catholic Church, other traditional and non-traditional religious communities, and new religious movements. According to the empirical data, it can be stated that very popular online media in Lithuania frequently presents information that is negative, stereotypical and lacks objectivity about various issues related to religious diversity. The empirical data also showed that the analyzed online news portals are in favor of mainstream religious community representational politics that spread dominant religious values, attitudes and contribute to the existence of religious hegemony. However, representations of various new religious movements and other non-traditional religious communities are mostly negative, stereotypical and full of subjective judgments and argumentation.